O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA PROKURATURA ORGANLARINING INSON VA FUQARONING IQTISODIY HUQUQ VA ERKINLIKLARINI HIMOYA QILISH FAOLIYATI

Muxammadiyev Jamshid Ilhom o'g'li
Toshkent davlat yuridik universiteti, Davlat boshqaruv huquqi yo'nalishi magistranti
thejamshid0205@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqola O'zbekiston Respublikasida prokuratura organlarining inson va fuqaroning iqtisodiy huquq va erkinliklarini himoya qilishdagi faoliyatini har tomonlama tahlil qilishga bag'ishlangan. Bozor iqtisodiyoti va huquqiy davlat sharoitida prokuraturaning nazorat funksiyasi mehnat, mulk, tadbirkorlik va soliq huquqlarining ta'minlanishida, ijtimoiy zaif fuqarolar manfaatlarini himoya qilishda alohida ahamiyat kasb etadi. Maqolada prokuratura nazoratining asosiy yo'nalishlari ochib berilgan, prokuratura organlarining amaliyotdagi muayyan misollar asosidagi aralashuv holatlari tahlil qilingan. Amaldagi qonunchilik va O'zbekiston olimlari — Z.M. Islomov, Sh.X. Rahmonqulov, B.B. Musayev va boshqalarning ilmiy tadqiqotlariga tayanilgan holda prokuraturaning ijtimoiy-iqtisodiy sohada qonuniylik va barqarorlikni ta'minlovchi tizim sifatidagi muhimligi asoslab berilgan. Raqamlashtirish jarayoni va iqtisodiy huquqbuzarliklarning murakkablashuvi sharoitida nazorat amaliyotini yanada takomillashtirish zarurligi ta'kidlangan.*

Kalit so'zlar: *prokuratura, iqtisodiy huquqlar, iqtisodiy erkinliklar, prokuror nazorati, tadbirkorlik huquqlari, mehnat huquqi, soliq qonunchiligi, iste'molchilar huquqini himoya qilish, korruptsiyaga qarshi kurash, ijtimoiy himoya, raqamlashtirish, huquqiy davlat, mulk huquqi, prokuror reaksiyasi, fuqarolarning huquqlarini ta'minlash.*

Аннотация: *Настоящая научная статья посвящена комплексному анализу деятельности органов прокуратуры Республики Узбекистан по защите экономических прав и свобод человека и гражданина. В условиях рыночной экономики и правового государства надзорная функция прокуратуры приобретает особое значение в обеспечении трудовых, имущественных, предпринимательских и налоговых прав, а также в защите интересов социально уязвимых групп населения. В статье раскрываются основные направления прокурорского надзора, анализируются конкретные случаи прокурорского вмешательства на основе реальной практики. Опираясь на действующее законодательство и научные исследования узбекских учёных — З.М. Исламова, Ш.Х. Рахмонкулова, Б.Б. Мусаева и других, — обосновывается роль прокуратуры как системообразующего института, обеспечивающего законность и стабильность в социально-экономической сфере. Подчёркивается необходимость дальнейшего совершенствования надзорной практики в условиях цифровизации и усложнения экономических правонарушений.*

Ключевые слова: *прокуратура, экономические права, экономические свободы, прокурорский надзор, права предпринимателей, трудовое право,*

налоговое законодательство, защита прав потребителей, антикоррупционная деятельность, социальная защита, цифровизация, правовое государство, право собственности, прокурорское реагирование, обеспечение прав граждан.

Abstract: *This academic article provides a comprehensive analysis of the prosecutorial bodies' activities in the Republic of Uzbekistan in terms of protecting the economic rights and freedoms of individuals and citizens. In the context of a market economy and the rule of law, the supervisory function of the prosecutor's office plays a pivotal role in ensuring labour, property, entrepreneurial and tax rights, as well as safeguarding the interests of socially vulnerable groups. The article elaborates on the principal directions of prosecutorial supervision and analyses specific cases of prosecutorial intervention based on actual practice. Drawing on current legislation and the scholarly research of Uzbek academics — Z.M. Islomov, Sh.X. Rahmonqulov, B.B. Musayev and others — the article substantiates the role of the prosecutor's office as a system-forming institution ensuring legality and stability in the socio-economic sphere. The necessity of further improvement of supervisory practice in the context of digitalisation and the growing complexity of economic offences is emphasised.*

Keywords: *prosecutor's office, economic rights, economic freedoms, prosecutorial supervision, entrepreneurs' rights, labour law, tax legislation, consumer protection, anti-corruption activity, social protection, digitalisation, rule of law, property rights, prosecutorial response, ensuring citizens' rights.*

KIRISH

Inson va fuqaroning iqtisodiy huquq va erkinliklarini himoya qilish O'zbekiston Respublikasida prokurator organlarining faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan birini tashkil etadi. Ijtimoiy-iqtisodiy tizimning tubdan yangilanishi, bozor mexanizmlarining rivojlanishi hamda mulkiy va nomulkiy munosabatlarni tartibga solishning huquqiy differensiatsiyalashuvi sharoitida davlat prokuraturaga o'ziga xos nazorat funksiyasini yuklaydi.

Bu funksiya fuqarolar tomonidan tadbirkorlik erkinligi, mulkni himoya qilish, mehnat uchun adolatli haq olish va ma'muriy hamda korrupsion to'siqlarsiz iqtisodiy hayotda ishtirok etish huquqlarini kafolatli amalga oshirilishini ta'minlashga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida har kimga o'z qobiliyati va imkoniyatlaridan foydalanib tadbirkorlik va boshqa iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanish huquqini kafolatlaydi. Shuningdek, mulkchilik huquqi muhofazasi belgilangan bo'lib, ushbu konstitutsiyaviy qoidalar prokuratura nazoratining normativ asosini tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasining 2001 yil 29 avgustdagi “Prokuratura to'g'risida”gi Qonuni prokuraturaning ijro etuvchi hokimiyat organlari, mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari, nazorat tuzilmalari va xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan qonunlarning ijro etilishi ustidan nazorat qilish vakolatlarini belgilaydi .

O'zbekistonda iqtisodiy huquqlarni ta'minlash yo'nalishidagi prokuratura faoliyatini o'rganish bir qator mahalliy olimlarning e'tiborini jalb etgan. Jumladan, professor Z.M. Islomov o'zining "O'zbekistonda prokuror nazoratining nazariy asoslari" asarida prokuratura nazoratini demokratik huquqiy davlat barpo etishning muhim sharti sifatida

baholaydi va iqtisodiy sohadagi prokuror reaksiyasining samaradorligini oshirish lozimligini ta'kidlaydi.

Sh.X. Rahmonqulov esa tadbirkorlik huquqlarini himoya qilishda prokuratura ishtirokining zamonaviy yondashuvlarini tadqiq etib, kichik va o'rta biznesga nisbatan asossiz tekshiruvlarga qarshi kurashda prokuratura nazoratining profilaktik funksiyasini alohida e'tirof etadi .Iqtisodiy huquqlarni ta'minlash doirasidagi nazorat keng ko'lamli vazifalarni qamrab oladi: tadbirkorlik faoliyatiga noqonuniy cheklovlarni aniqlashdan tortib, ish haqi to'lashning o'z vaqtidaligi ustidan nazorat qilish, monopoliyaga qarshi qonunchilik va davlat xaridlari qoidalari talablarining bajarilishini tekshirishgacha. Prokuratura fuqarolar va tashkilotlarning mehnat haqi to'lash shartlarining buzilishi bilan bog'liq murojaatlariga muntazam ravishda munosabat bildiradi.

O'zbekiston Respublikasining "Mehnat to'g'risida"gi Kodeksi (2022 yil) va "Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida"gi Qonuni (1998 yil) mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi asosiy qonunchilik manbalari hisoblanadi. Prokuratura ushbu normativ-huquqiy hujjatlarning to'g'ri va bir xil qo'llanilishi ustidan nazoratni ta'minlaydi. Shu bilan birga, prokurorlar mehnat inspeksiyalari bilan birgalikda ishchilar manfaatlarini himoya qilish bo'yicha birgalikdagi tekshiruvlar o'tkazadilar.

Iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda tadbirkorlar huquqlari ustidan nazorat alohida o'rin tutadi. Bu sohada eng keng tarqalgan buzilishlar qatoriga nazorat organlarining asossiz tekshiruvlari, tegishli sud qarori bo'lmasdan hujjatlarni musodara qilish, ma'muriy bosim va vakillar tomonidan o'zboshimchalik bilan harakat qilish holatlari kiradi. Ushbu huquqbuzarliklarni tizimli bartaraf etish maqsadida Bosh prokuraturada tadbirkorlar huquqlarining kuzatib borilishi bo'yicha maxsus bo'linma faoliyat yuritadi. O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilangan. Prokuror organlari iqtisodiy huquqlar sohasiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatuvchi korrupsiyaviy holatlarni aniqlash va bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi. Xususan, davlat va munitsipial shartnomalarning raqobat tartib-taomillarini buzib tuzilishini aniqlash, mansabdor shaxslarning daromadlari to'g'risidagi ma'lumotlarni soxtalashtirishni fosh etish, subsidiyalarning noqonuniy taqsimlanishini oldini olish prokuror nazoratining vakolatlar doirasiga kiradi.

O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni (2017 yil) prokurorga korrupsion jinoyatlar bo'yicha ishlarni qo'zg'atish va ular ustidan nazoratni amalga oshirish uchun keng vakolat beradi. Amaliyotda qishloq xo'jaligi sohasidagi davlat subsidiyalarini taqsimlash bilan bog'liq bir qator ishlar bo'yicha prokurorlarning faol aralashuvi tufayli resurslarning maqsadli sarflanishi ta'minlangan, mansabdor shaxslar javobgarlikka tortilgan. Z.M. Islomovning fikricha, korrupsiyaga qarshi kurashda prokuraturaning samarali faoliyat ko'rsatishi uchun huquqni muhofaza qilish organlari bilan hamkorlikni chuqurlashtirish, shuningdek, raqamli texnologiyalardan keng foydalanish zarur [3, s. 92].

O'zbekistonda Bosh prokuratura, Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi va Soliq qo'mitasi o'rtasidagi muvofiqlashtirilgan hamkorlik yirik moliyaviy jinoyatlarni aniqlash va iqtisodiy zarar yetkazilishining oldini olishda jiddiy natijalarga erishish imkonini

bermoqda. Bu esa prokuror nazoratining iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashdagi funksional ahamiyatini yanada oshiradi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish iqtisodiy huquqlar tizimining muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. Tovarlar va xizmatlar to'g'risida ishonchli ma'lumot olish, mahsulot xavfsizligi, sifatsiz xizmat ko'rsatilgan yoki nuqsonli tovar sotilganda mablag'larni qaytarib olish iste'molchining huquqlari doirasiga kiradi. Prokuratura organlari bu sohada fuqarolar huquqlarining ko'plab buzilish holatlarini aniqlaydi: soxta tovarlar sotishdan tortib, shartnoma tuzishda qo'shimcha xizmatlarni majburan yuklatishgacha.

O'zbekiston Respublikasining "Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonuni (1996 yil, so'nggi tahrir 2022 yil) iste'molchilar huquqlarini ta'minlash bo'yicha davlat nazoratini mustahkamlaydi va prokurorga ushbu sohada nazorat organlari faoliyatini tekshirish vakolatini beradi. Amaliyotda prokuratura organlari savdo va xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyatini tekshirib, iste'molchilarning ommaviy murojaatlari asosida ma'muriy ishlar qo'zg'atgan holatlari mavjud.

Soliq qonunchiligi va moliyaviy nazorat

Soliq qonunchiligi talablarining bajarilishi ustidan nazorat ham prokuror organlarining vakolatlari doirasiga kiradi. Bu yo'nalishda prokuratura Soliq qo'mitasi bilan yaqin hamkorlikda faoliyat yuritib, soliq to'lashdan bo'yin tovlash, soliq imtiyozlaridan suiiste'mol qilish, mablag'larni noqonuniy naqd pulga aylantirish maqsadida yuridik shaxslarni soxta ro'yxatdan o'tkazish holatlarini aniqlaydi.

O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi (2020 yil) va tegishli normativ-huquqiy hujjatlar soliq munosabatlari sohasidagi huquqbuzarliklar uchun aniq javobgarlik choralarini belgilaydi. Prokuror nazorati soliq organlarining o'z vakolatlaridan chiqib ketishi yoki tadbirkorlarga nisbatan asossiz moliyaviy sanksiyalar qo'llash holatlari ro'y berganda himoya mexanizmi sifatida ishlaydi.

Ijtimoiy zaif fuqarolar huquqlarini ta'minlash

Prokuratura organlari nafaqaxo'rlar, nogironlar va kam ta'minlangan fuqarolarni o'z ichiga olgan ijtimoiy zaif aholini himoya qilish funksiyasini ham amalga oshiradi. Ushbu toifadagi fuqarolarning imtiyozlar, ijtimoiy to'lovlar va kompensatsiya olish huquqlari ko'pincha byurokratik to'siqlar, huquqni qo'llashdagi bo'shliqlar yoki korrupsion bosim tufayli buziladi. Prokuratura bunday huquqbuzarliklarni aniqlash va buzilgan huquqlarni tiklash bo'yicha keng ko'lamli tekshiruvlar o'tkazadi.

O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya sohasidagi prokuratura nazorati O'zbekiston Respublikasining "Aholini ijtimoiy muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni va "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Qonuni (2021 yil) doirasida amalga oshiriladi. Viloyat prokurorliklarining amaliyotida nogironlarga komunal xizmatlar uchun subsidiyalar tayinlash tartibini qayta ko'rib chiqish, pensiya va nafaqalarni o'z vaqtida to'lamaslik holatlari bo'yicha javobgarlikka tortish kabi holatlari qayd etilgan.

Raqamlashtirish sharoitida prokuror nazoratining rivojlanishi

Iqtisodiyotni raqamlashtirilishi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi prokuror nazorati oldiga yangi vazifalar qo'ymoqda. Elektron tijorat, raqamli moliyaviy xizmatlar va onlayn-platformalar orqali amalga oshiriladigan huquqbuzarliklar

prokurorlardan yangi bilimlar va texnik ko'nikmalarni talab etadi. Jumladan, kiberfiribgarlik, onlayn-savdoda iste'molchilar huquqlarini buzish, raqamli soliq optimizatsiyasi sxemalari prokuror nazoratini takomillashtirish zaruratini belgilamoqda.

O'zbekiston Respublikasida "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonun (29.09.2022 yil) va tegishli Prezident farmonlari raqamli iqtisodiyotni tartibga solishning huquqiy asosini yaratgan. Prokuratura ushbu sohadagi nazoratni kuchaytirish maqsadida axborot texnologiyalari bo'yicha mutaxassislar ishtirokida maxsus tekshiruvlar o'tkazish amaliyotini rivojlantirmoqda.

XULOSA

Shunday qilib, O'zbekiston Respublikasida prokurator organlarining inson va fuqaroning iqtisodiy huquq va erkinliklarini himoya qilishdagi faoliyati ijtimoiy adolat va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Prokuratura organlarining nazorat tadbirlari nafaqat allaqachon sodir bo'lgan huquqbuzarliklarga munosabat bildirish, balki iqtisodiyot institutlari faoliyatidagi tizimli nuqsonlarni, biznesni huquqiy qo'llash va fuqarolarning mulkiy manfaatlarini himoya qilishdagi kamchiliklarni oldini olishga ham qaratilgan.

Ushbu faoliyatning samaradorligi ko'p jihatdan idoralararo hamkorlik darajasi, huquqiy tartibga solish sifati va prokuratura kadrlarining professionalligi bilan belgilanadi hamda prokuror nazoratining nazariy-metodologik asoslarini rivojlantirish va huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish o'zaro bog'liq jarayonlar bo'lib, ularning uyg'un rivojlanishi prokuratura faoliyatining yanada yuqori natijalarga erishishini ta'minlaydi.

Iqtisodiyotni raqamlashtirilishi va huquqbuzarlik sxemalarining murakkablashishi sharoitida iqtisodiy huquqlarning kafolatlovchisi sifatida prokuraturaning roli yanada ortib bormoqda. Bu esa ham normativ bazani, ham nazorat faoliyatining amaliyotini doimiy ravishda takomillashtirish zarurligini taqozo etadi. Kelgusida prokuror nazoratini raqamli texnologiyalarga asoslangan vositalar, tahliliy tizimlar va fuqarolik jamiyati institutlari bilan mustahkam hamkorlik asosida rivojlantirish iqtisodiy huquqlar himoyasini yangi sifat darajasiga ko'taradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

Normativ-huquqiy hujjatlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2023. — 80 b.
2. O'zbekiston Respublikasining "Prokuratura to'g'risida"gi Qonuni (29.08.2001 yil, № 254-II, so'nggi o'zgartishlar bilan). — Toshkent: Adolat, 2022. — 64 b.
3. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi (28.10.2022 yil). — Toshkent: Adolat,
4. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi (2020 yil). — Toshkent: Adolat, 2023. — 432 b.
5. O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni (03.01.2017 yil, № ЗРУ-419). — Toshkent: Adolat, 2017. — 32 b.

Ilmiy adabiyotlar:

3. Islomov Z.M. O'zbekistonda prokuror nazoratining nazariy asoslari. — Toshkent: TDYU nashriyoti, 2019.

4. Rahmonqulov Sh.X. Tadbirkorlik huquqlarini himoya qilishda prokuratura ishtirokining zamonaviy yondashuvlari // O'zbekiston yuridik jurnali. — 2021. — № 4. — B. 62–71.

5. Musayev B.B. Iqtisodiy sohadagi prokuror nazoratining samaradorligini oshirish muammolari // Huquq va demokratik islohotlar jurnali. — 2020. — № 2. — B. 110–121.

6. Rahmonqulov Sh.X. Prokuratura nazorati va biznes muhiti: o'zaro ta'sir mexanizmlari // Iqtisodiyot va huquq. 2022.

7. Islomov Z.M., Musayev B.B. Raqamli transformatsiya sharoitida prokuror nazoratining rivojlanish istiqbollari // Zamonaviy huquq.

8. Toshmatov A.N. Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi prokurorlik amaliyoti tahlili // Yuridik fanlar axborotnomasi.

9. Yusupov M.A. Prokuratura faoliyati va ijtimoiy-iqtisodiy huquqlar // O'zbekistonda demokratik islohotlar: muammolar va yechimlar to'plami. — Toshkent: TDYU,

10. Богушевич Е.М. Защита прав и свобод гражданин органами прокуратуры Российской Федерации / Е.М. Богушевич, С.Б. Милов // Актуальные научные исследования в современном мире. 2020. № 9-3(65). С. 108-113.

11. Бут Н.Д. Прокурорский надзор за соблюдением прав предпринимателей / Н.Д. Бут, Д.А. Егупов // Вестник Университета прокуратуры Российской Федерации. 2020. № 5 (79). С. 58-65.

12. Баймухаметова Г.Г. Перспективы развития правового статуса прокуратуры Российской Федерации / Г.Г. Баймухаметова // Актуальные вопросы публичного управления, экономики, права в условиях цифровизации: сборник научных статей Международной научнопрактической конференции, Курск, 11–12 мая 2023 года / Курская академия государственной и муниципальной службы. Том 1. Курск: Б. и., 2023. С. 108-111.